

Ανδρέας Γκόφας | Νικόλαος Τζιφάκης

Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική

Η Σινο-Αμερικανική Πρόκληση

Πεδίο

Αθήνα 2017

αίτια του πολέμου, η φύση του διεθνούς συστήματος και οι επιπτώσεις της αναρχίας, οι κύριοι δρώντες στη διεθνή σκακιέρα κ.λπ.), άρχισε να διαφαίνεται μια σύγκλιση τους γύρω από τις επιστημολογικές επιταγές και μεθοδολογικές προεκτάσεις του θετικισμού. Αυτή η θετικιστική σύγκλιση καθόρισε τη γενική κατεύθυνση αμφισβήτησης των κατεστημένων θεωριών με την άνοδο μιας σειράς «αντι-» θετικιστικών προσεγγίσεων (κριτική θεωρία, μεταμοντερνισμός, μεταδομισμός, φεμινισμός κ.λπ.), η πιο επιτυχημένη εκ των οποίων αποδείχθηκε ο (συμβατικός) κονστρουκτιβισμός.²⁰

1. Ο κονστρουκτιβισμός ως κοινωνική και διεθνολογική θεωρία

Για πολλούς ο κονστρουκτιβισμός δεν αποτελεί πρωτοβάθμια θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, όπως ο ρεαλισμός και ο φιλελευθερισμός, αλλά ένα ευρύτερο αφετηριακό εξηγητικό πρόταγμα, που εδράζεται σε συγκεκριμένες οντολογικές και επιστημολογικές υποθέσεις. Για άλλους ο κονστρουκτιβισμός είναι μια προσέγγιση σχετική σε όλα τα επίπεδα οικοδόμησης και λειτουργίας μιας θεωρίας – από αυτό της φιλοσοφικής οντολογίας σε αυτό της κοινωνικής θεωρίας και εμπειρικής έρευνας.²¹ Με όποια άποψη και αν συνταχθεί κανείς, σαφέστατα δεν είναι εφικτό να κατανοήσει τον κονστρουκτιβισμό χωρίς να αναφερθεί πρώτα στις οντολογικές του υποθέσεις.²²

20. Lapid, Y., "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol. 33, No. 3 (1989), σελ. 235-254.

21. Jørgensen, K. E., "Four Levels and a Discipline", in K. M. Fierke & K. E. Jørgensen (eds), *Constructing International Relations: The Next Generation*. Armonk, NY & London: M. E. Sharpe, 2001, σελ. 36-53.

22. Για σημαντικά κείμενα του κονστρουκτιβισμού στην κοινωνική θεωρία, βλ. το κλασικό και εμβληματικό έργο των Berger, P. L. & Luckmann, T., *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Doubleday, 1966, αλλά και το οξυδερκέστατο Hacking, I., *The Social Construction of What?* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

Όπως παρατηρεί ο φιλόσοφος Dale Jacques: «τα προβλήματα της φιλοσοφικής οντολογίας είναι τόσο βαθιά και περιπεπλεγμένα, ώστε οι φιλόσοφοι που επικεντρώνονται κυρίως στην καθαυτό έννοια του “είναι” έχουν αποκτήσει, συχνά δικαιολογημένα, μια φήμη ως ακατάληπτοι, ακόμη και ως ασυνάρτητοι».²³ Δεδομένης της (ενδεχομένως υπερβολικής και σίγουρα σκληρής) παρατήρησης, κάποιιοι θα ισχυρίζονταν ότι είναι φρονιμότερο να αφήσει κανείς αυτή την ομολογουμένως εξαιρετικά τεχνική και αφηρημένη συζήτηση στους φιλοσόφους. Σε αντίστοιχο μήκος κύματος, ο Moravcsik, ένας από τους πιο σφοδρούς επικριτές του κονστρουκτιβισμού, αναφέρει:

[παρά την επίκληση] μιας πανοπλίας επιχειρημάτων από την οντολογία, κοινωνική θεωρία, επιστημολογία και φιλοσοφία της επιστήμης,²⁴ [...] οι κονστρουκτιβιστές έχουν συνεισφέρει πολύ λιγότερα στην εμπειρική και θεωρητική κατανόηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης [και διεθνούς πολιτικής] από όσα υπονοούν οι μετα-θεωρητικοί τους ισχυρισμοί.²⁵ [...] Ίσως, λοιπόν, πρέπει να εξετάσουμε μια αντίθετη οπτική, ότι δηλαδή η μετα-θεωρία δεν είναι η λύση αλλά το πρόβλημα.²⁶

Ο Moravcsik έχει δίκιο ότι η μετα-θεωρία και ο οντολογικός αναστοχασμός δεν μπορούν να προσφέρουν προκατασκευασμένες απαντήσεις στα εμπειρικά μας ερωτήματα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, ωστόσο, ότι καμιά ανάλυση δεν είναι οντολογικά ουδέτερη.²⁷ Όπως και ότι οι οντολογικές υποθέσεις, ανεξαρτήτως αν το αναγνωρίζουμε ή όχι, αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο του εξηγητικού μας «δέρματος»,

23. Jacques, D., *Ontology*. Chesham: Acumen, 2002, σελ. xi.

24. Moravcsik, A., “Constructivism and European Integration: A Critique”, in T. Christiansen, K. E. Jorgensen & A. Wiener (eds), *The Social Construction of Europe*. London: Sage, 2001, σελ 185.

25. Ibid, σελ. 177.

26. Ibid, σελ. 185-6.

27. Hay, C., “Political Ontology”, in R. E. Goodin & C. Tilly (eds), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2006, σελ. 78-96.

και όχι κάποιου τύπου «ζακέτα» την οποία φοράμε κατά βούληση.²⁸ Μία, λοιπόν, από τις βασικές συνέπειες της κονστρουκτιβιστικής στροφής στις Διεθνείς Σχέσεις ήταν η αναγνώριση της αδυναμίας εκχώρησης στους φιλοσόφους της αποκλειστικότητας του οντολογικού αναστοχασμού και η συνεπαγόμενη «αφύπνιση» του πεδίου από τον οντολογικό του «λήθαργο».

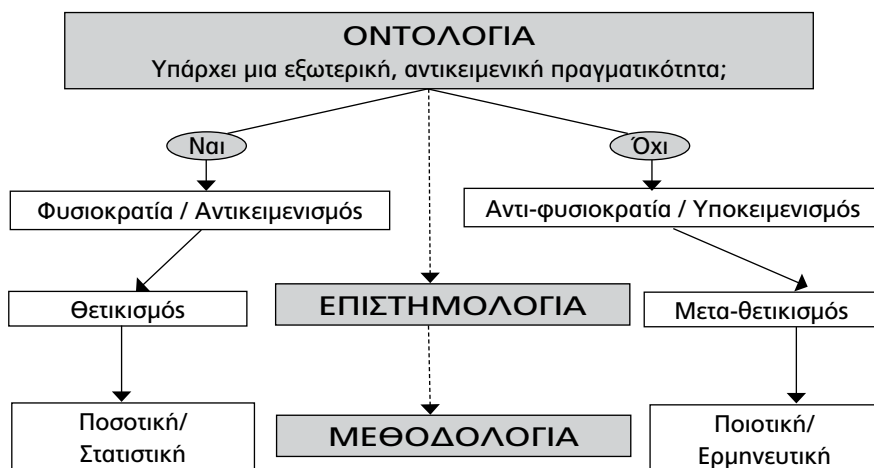
1.1. Οντολογικές και επιστημολογικές υποθέσεις

Για τη διευκόλυνση της συζήτησης, και με τον κίνδυνο υπεραπλούστευσης ενός περίπλοκου θέματος, ένα βασικό φιλοσοφικό οντολογικό ερώτημα είναι το αν υπάρχει μια εξωτερική αντικειμενική πραγματικότητα. Όπως αποτυπώνεται στο γράφημα 7, η μεν καταφατική απάντηση συνδέεται με μια φυσιοκρατική οντολογία αντικειμενισμού, η δε αρνητική απάντηση με μια αντι-φυσιοκρατική οντολογία υποκειμενισμού. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη φυσιοκρατική θέση, υπάρχει μια εξωτερική, αντικειμενική και αυτόνομη πραγματικότητα η οποία είναι υπεράνω των δρώντων. Για παράδειγμα, η λειτουργία του ηλιακού συστήματος συνιστά μια τέτοια πραγματικότητα, αφού δεν επηρεάζεται ούτε από τη δράση μας (ό,τι και αν κάνουμε, ο ήλιος θα ανατέλλει κάθε μέρα), ούτε από τη σκέψη μας (όποια και αν είναι η κυρίαρχη ερμηνευτική θεωρία για τη λειτουργία του, ακόμη και αν αυτή προβλέπει ότι ο ήλιος δεν θα ανατείλει την επόμενη μέρα, αυτός θα ανατείλει).

Φιλοσοφική αφετηρία του κονστρουκτιβισμού είναι μια αντι-φυσιοκρατική οντολογία στη βάση της οποίας δεν υπάρχει μια εξωτερική αντικειμενική και αυτόνομη πραγματικότητα, η οποία είναι υπεράνω των δρώντων που τη δημιουργήσαν και την οποία αναπαράγουν (ή δυνητικά μεταβάλλουν) στην καθημερινή τους δράση. Με άλλα λόγια, η κοινωνική πραγματικότητα (άρα και η διεθνής πολιτική) είναι κοινωνικά κατασκευασμένη και οι κοινωνικές δομές διαφοροποιούνται

---

28. Furlong, P. & Marsh, D., "A Skin not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science", in D. Marsh & G. Stoker (eds), *Theory and Methods in Political Science*, 3rd edn. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, σελ. 184-211.

ΓΡΑΦΗΜΑ 7: Οντολογικές θέσεις και οι προεκτάσεις τους

ποιοτικά από τις φυσικές. Αυτό γιατί οι κοινωνικές δομές, σε αντίθεση με τις φυσικές, είναι: (α) υπαρξιακά εξαρτώμενες από τη δράση των δρώντων για τη δημιουργία και αναπαραγωγή τους· (β) εννοιολογικά εξαρτώμενες από το νόημα και το περιεχόμενο που τους αποδίδουν οι δρώντες· και (γ) χρονικά εξαρτώμενες από την ιστορική συγκυρία.²⁹ Είναι μέσα από αυτό το οντολογικό πρίσμα που μπορεί κανείς να αντιληφθεί πληρέστερα την περίφημη παρατήρηση του Wendt ότι «η αναρχία έχει το περιεχόμενο που της αποδίδουν τα κράτη» (Anarchy is What States Make of It).³⁰

Δεν χρειάζεται, λοιπόν, να εμβαθύνει κανείς περισσότερο για να αντιληφθεί τη σημασία των διαφορετικών οντολογικών αφετηριών. Αρκεί να αντιπαραβάλει άμεσα τη διαφορά που προκύπτει ανάμεσα στον ρεαλισμό του Waltz και στον κονστρουκτιβισμό του Wendt. Για τον Waltz, το διεθνές σύστημα συνιστά μια εξωτερική πραγματικότητα,

29. Bhaskar, R., *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, 3rd edn. London: Routledge, 2000 (1979), σελ. 38.

30. Wendt, A., "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2 (1992), σελ. 391-425.

αφού η δομή και η λειτουργία του δεν επηρεάζονται από τη δράση μας (ό,τι και αν κάνουμε, η διάταξή του θα παραμένει άναρχη, επιβάλλοντας στα κράτη ένα δίλημμα ασφάλειας) ή από τη σκέψη μας (όποια και αν είναι η κυρίαρχη θεωρία ή αντίληψη για τη λειτουργία του, αυτό θα παραμείνει ανεπηρέαστο στη λογική και τις επιπτώσεις του).³¹ Για τον Wendt, από την άλλη, το διεθνές σύστημα δεν είναι μια προκατασκευασμένη, διαχρονική και αυτόνομη από τα κράτη εξωτερική πραγματικότητα. Απεναντίας, η αναρχία είναι κοινωνικά κατασκευασμένη και νοηματοδοτείται από τα κράτη που συναπαρτίζουν το διεθνές σύστημα. Ως εκ τούτου, οι επιπτώσεις της δεν είναι μονοσήμαντες και συστημικά προκαθορισμένες, αλλά δεκτικές δυναμικού ιστορικού μετασχηματισμού.³²

Όπως αποτυπώνεται στο γράφημα 7, οι οντολογικές αφετηρίες συνδέο-

31. Παρότι δεν μπορούμε να υπεισέλθουμε σε τεχνικές λεπτομέρειες για λόγους αναλυτικής ακρίβειας, αξίζει να υποσημειώσουμε ότι η θέση του Waltz δεν είναι αυστηρά φυσιοκρατική. Είναι χαρακτηριστική μιας εργαλειοκρατικής προσέγγισης, στη βάση της οποίας η επίκληση εννοιών (όπως η δομή του συστήματος) από μια θεωρία είναι απλώς εργαλείο στη διαδικασία οικοδόμησής της. Ως εκ τούτου, δεν εκφράζει απαραίτητα μια πραγματικότητα, και ο Waltz προτιμά κατ' ουσίαν έναν οντολογικό αγνωστικισμό. Εδώ, βέβαια, αντιμετωπίζουμε ένα ενδιαφέρον (παρότι σπανίως καταγεγραμμένο) αναλυτικό παράδοξο. Ο θεμελιωτής του δομικού ρεαλισμού δεν φαίνεται να έχει ξεκάθαρη θέση για την οντολογική φύση της κεντρικής έννοιας του θεωρητικού του οικοδομήματος, δηλαδή της δομής του συστήματος, αλλά μόνο για τις επιπτώσεις του. Εδώ, όμως, διακρίνουμε πάλι γιατί η εκχώρηση της αποκλειστικότητας του οντολογικού στοχασμού στους φιλοσόφους είναι προβληματική επιλογή. Προκειμένου η δομή ενός συστήματος να έχει συνέπειες (όπως ισχυρίζεται ο Waltz), δύο είναι οι φιλοσοφικές πιθανότητες: είτε η δομή έχει αυτόνομο οντολογικό status και άρα οδηγούμαστε στην υιοθέτηση κάποιου τύπου φυσιοκρατίας, είτε οι δρώντες της αποδίδουν τέτοιο status (καθώς την αντιλαμβάνονται ως αυθύπαρκτη) και άρα οδηγούμαστε στην υιοθέτηση κάποιου τύπου κονστρουκτιβιστικής οντολογίας. Για μια εύστοχη συζήτηση αυτής της διάστασης του έργου του Waltz, βλ. Monteiro, N. P. & Ruby, K. G., "IR and the False Promise of Philosophical Foundations", *International Theory*, Vol. 1, No. 1 (2009), σελ. 15-48, όπως και Onuf, N. G., "Structure? What Structure?", *International Relations*, Vol. 23, No. 2 (2009), σελ. 183-199.

32. Wendt, A., "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *op. cit.*

νται άρρηκτα με μετέπειτα επιστημολογικές και μεθοδολογικές επιλογές.³³ Έτσι, λοιπόν, αν κάποιος υιοθετήσει μια φυσιοκρατική οντολογία, μπορεί στη βάση του λεγόμενου δόγματος της ενότητας των επιστημών να υιοθετήσει τα γνωσιολογικά εργαλεία και τις επιδιώξεις των θετικών επιστημών. Βασική επιδίωξη μιας θετικιστικής επιστημολογίας είναι να εξηγήσει ένα φαινόμενο εντοπίζοντας αιτιακές σχέσεις που υπερβαίνουν την ιστορική συγκυρία και τις πολιτισμικές (ή άλλες κοινωνικο-πολιτικές) ιδιαιτερότητες. Από την άλλη, αν κάποιος υιοθετήσει μια αντι-φυσιοκρατική οντολογία, ακριβώς λόγω της υπόθεσης ότι τα κοινωνικά φαινόμενα είναι κοινωνικά κατασκευασμένα, τότε οδηγείται σε μια αντι-θετικιστική επιστημολογία, στη βάση της οποίας δεν μπορούμε να υιοθετήσουμε γνωσιολογικά εργαλεία αντίστοιχα των θετικών επιστημών. Στην περίπτωση αυτή οι αναλυτικές μας επιδιώξεις δεν μπορούν να υπερβούν την κατανόηση συγκεκριμένων γεγονότων/φαινομένων μέσα από το πρίσμα των ειδικών συγκυριών που τα διαμόρφωσαν.³⁴

Οι επιστημολογικές αυτές διαφορές έχουν, όπως και οι οντολογικές, τόσο φιλοσοφικές όσο και αναλυτικές προεκτάσεις. Η θετικιστική προσήλωση στην αναζήτηση επαναλαμβανόμενων μοτίβων συμπεριφοράς είναι η απαραίτητη συνθήκη που επιτρέπει, λόγου χάρη, στον επιθετικό ρεαλισμό του Mearsheimer να ισχυριστεί (με όρους κανόνα) ότι η αυξανόμενη ισχύς της Κίνας θα την οδηγήσει στην υιοθέτηση μιας αναθεωρητικής ατζέντας και αναπόφευκτα στη σύγκρουση με τις ΗΠΑ. Για τους κονστρουκτιβιστές, η αναζήτηση τέτοιων κανόνων

---

33. Κάποιοι θα ισχυρίζονταν ότι αυτή η απεικόνιση εξάρτησης, που δίνει αφετηριακή και προνομιακή σημασία στην οντολογία, δεν είναι φιλοσοφικά ουδέτερη καθώς υιοθετεί την προτεραιότητα που δίνει ο φιλοσοφικός ρεαλισμός (που δεν πρέπει να συγχέεται με τον διεθνολογικό ρεαλισμό) στην οντολογία. Για μια σύντομη αλλά περιεκτική συζήτηση των διαφορετικών τοποθετήσεων για τη σχέση οντολογίας και επιστημολογίας, βλ. Furlong & Marsh, "A Skin not a Sweater", *op. cit.*, σελ. 186-188.

34. Για μια αναλυτική παρουσίαση των διαφορών ανάμεσα σε «εξήγηση» και «κατανόηση» και των επιστημολογικών θέσεων που τις τροφοδοτούν, βλ. το κλασικό έργο των Hollis, M. & Smith, S., *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1991.

και τέτοιου τύπου σχέσεων μεταξύ αιτίας (νέα κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα) και αιτιατού (αναπόφευκτη μεταστροφή δόγματος εξωτερικής πολιτικής) είναι αδύνατη.

Η διατύπωση «νόμων» που εξηγούν τη διεθνή πολιτική είναι επιπρόσθετα και δυνητικά επικίνδυνη. Για τους κονστρουκτιβιστές, οι θεωρίες δεν λειτουργούν ως αποστασιοποιημένα εργαλεία κατανόησης του κόσμου ή απλώς ως «καθρέπτες» μιας εξωτερικής πραγματικότητας, αλλά δρουν ως συν-διαμορφωτές της πραγματικότητας. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό του Nicholas Onuf, του διανοητή που εισάγει στις Διεθνείς Σχέσεις τον όρο και την προβληματική του κονστρουκτιβισμού με το εμβληματικό του πόνημα *World of Our Making*,³⁵ ο κόσμος κατασκευάζεται από τις πρακτικές μας και «οι [θεωρητικοί] ισχυρισμοί, εκ μέρους των κοινωνικών επιστημών, όπως και οι πολιτικές που τροφοδοτούν, είναι μέρος αυτών των πρακτικών».³⁶ Όσο, λοιπόν, και αν επιθυμεί κανείς να αποδομήσει τον οντολογικό και επιστημολογικό αναστοχασμό ως αφηρημένες ακαδημαϊκές ασκήσεις με μηδενικό ενδιαφέρον για την εφαρμοσμένη πολιτική, ο Onuf μας επισημαίνει ότι η κυρίαρχη θεωρία δεν είναι απλώς ο νικητής σε μια ακαδημαϊκή διαμάχη. Είναι, επίσης, μια γνωσιακή δομή που μέσω της προσπάθειας κατανόησης του κόσμου έρχεται να τον συν-διαμορφώσει, προσανατολίζοντας τη σκέψη και τη δράση μας σε συγκεκριμένη κατεύθυνση. Δεν είναι δύσκολο να δούμε τον τρόπο. Αν επιστρέψουμε στο παράδειγμα στο οποίο μόλις αναφερθήκαμε, και υποθέσουμε ότι η κυρίαρχη ερμηνευτική θεωρία είναι ο επιθετικός ρεαλισμός του Mearsheimer, τότε οι ΗΠΑ και η Κίνα είναι προκαθορισμένα εγκλωβισμένες σε μια «θουκυδίδεια παγίδα». Σε αυτό το σενάριο, οι ΗΠΑ θα διαμόρφωναν τη στρατηγική τους στη βάση της πρόβλεψης ότι η Κίνα θα αναπτύξει αναθεωρητική ατζέντα, μετατρέποντας μια θεωρητική προβολή σε αυτοεκπληρούμενη προφητεία.

35. Την «πρωτιά» αυτή του αναγνωρίζει και ο Wendt από την πρώτη κιόλας υποσημείωση στην πρώτη σελίδα του δικού του βιβλίου· βλ. Wendt, A., *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, σελ. 1.

36. Onuf, N. G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press, 1989, σελ. 36.

Οι παραπάνω απόψεις έκαναν πολλούς να θεωρήσουν ότι ο κονστρουκτιβισμός διολισθαίνει σε έναν επικίνδυνο σχετικισμό που απειλεί τα επιστημονικά θεμέλια του πεδίου.³⁷ Έτσι, η θεώρηση του Nicholas Onuf –αλλά και του Friedrich Kratochwil, του οποίου το εξίσου εμβληματικό *Rules, Norms, and Decisions*³⁸ εκδόθηκε την ίδια χρονιά με το βιβλίο του Onuf– δεν αποκτά ποτέ ιδιαίτερη απήχηση στο πεδίο. Υπάρχουν τρεις λόγοι για αυτή την περιθωριοποίηση.³⁹ Πρώτον και σημαντικότερο, ο Onuf τοποθετεί τον κονστρουκτιβισμό του στον πλήρη οντολογικό και επιστημολογικό αντίποδα αυτού που εκπροσωπούν οι κατεστημένες θεωρίες, τροφοδοτώντας ένα αμυντικό ανακλαστικό από τη μεριά τους.⁴⁰ Δεύτερον, στην προσπάθειά του να εντάξει τη διεθνολογική θεωρία στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής θεωρίας, αρνείται να αποδώσει στις Διεθνείς Σχέσεις πειθαρχική αυτονομία. Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει: «η ανασυγκρότηση των διεθνών σχέσεων επιβάλλει την απογύμνωση του πεδίου από τις τρέχουσες αξιώσεις του. Αν αυτό ερμηνευτεί ως εγκατάλειψη των διεθνών σχέσεων (ως επιστημονικής πειθαρχίας) και της πιθανότητας για μια διεθνή θεωρία, τότε συμφωνώ».⁴¹ Τρίτον, η γραφή του είναι εξαιρετικά πυκνή και η ανάλυσή του

37. Για μια επισκόπηση του πώς η αναζήτηση επιστημονικών διαπιστευτηρίων έχει επηρεάσει τις θεωρητικές εξελίξεις στις Διεθνείς Σχέσεις, βλ. Hamati-Ataya, I., “IR Theory and the Question of Science”, in K. Booth & T. Erskine (eds), *International Relations Theory Today*, 2nd edn. Cambridge: Polity, 2016, σελ. 69-84.

38. Kratochwil, F., *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

39. Wind, M., “Nicholas G. Onuf: the rules of anarchy”, in I. B. Neumann & O. Wæver (eds), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, London: Routledge, 1997, σελ. 254-266.

40. Χαρακτηριστική εκδήλωση αυτού του αμυντικού ανακλαστικού είναι η δήλωση των εκδοτών του ειδικού επετειακού τεύχους για τα πενήντα χρόνια έκδοσης του *International Organization*, ότι η συγκεκριμένη επιθεώρηση, όντας προσηλωμένη στην «επιστήμη», δεν δημοσίευσε ποτέ άρθρο μεταμοντέρνας ανάλυσης· βλ. Katzenstein, Keohane & Krasner, “International Organization and the Study of World Politics”, *op. cit.*, σελ. 678.

41. Onuf, *World of Our Making*, *op. cit.*, σελ. 27.

τεχνική, δημιουργώντας ένα εξαιρετικά απαιτητικό ανάγνωσμα, ιδιαίτερα για την εντελώς αμύητη τότε στην κοινωνική θεωρία αμερικανική διεθνολογική κοινότητα.

Παρότι, λοιπόν, ο Onuf πιστώνεται με την πρώτη συστηματική επεξεργασία και χρήση του όρου του κονστρουκτιβισμού, η μετέπειτα επιτυχημένη πορεία της θεώρησης πιστώνεται στον Wendt. Αυτό γιατί ο τελευταίος επιχειρεί να προσφέρει μια πιο συμβατική εκδοχή του κονστρουκτιβισμού, που έρχεται να γεφυρώσει την οντολογική και επιστημολογική απόσταση ανάμεσα στον ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό του Onuf (που συχνά συνδέθηκε λαθεμένα με τον μεταμοντερνισμό) και τις κατεστημένες θεωρίες. Αυτή η αναζήτηση ενός «*via media*»⁴² συνιστά, κατά τον Wendt, μια «φιλοσοφικά δομημένη μέση οδό»⁴³. Στο οντολογικό επίπεδο, ο Wendt αντλεί από τον επιστημονικό ρεαλισμό του Roy Bhaskar που εισηγείται την υιοθέτηση μιας «σταθμισμένης φυσιοκρατίας»⁴⁴ (qualified naturalism). Σύμφωνα με αυτήν, καίτοι κατασκευάζεται κοινωνικά, η πραγματικότητα αυτονομείται από τους δρώντες που την κατασκεύασαν και αποκτά αυτόνομο οντολογικό status.⁴⁵

42. Wendt, *Social Theory of International Politics*, *op. cit.*, σελ. 40 και 47.

43. *Ibid.*, σελ. 2.

44. Ευχαριστούμε τους Γιώργο Ευαγγελόπουλο και Δημήτρη Χρυσόχου για την απόδοση του όρου, και τον Δημήτρη για την περαιτέρω επισήμανση ότι το «σταθμισμένη» έχει «τη διττή ιδιότητα να αναφέρεται τόσο σε ορισμένη επεξεργασία μιας θεώρησης όσο και στην έλλογη στάθμισή της προς άλλες ή έναντι άλλων εκδοχών του όρου» (Χρυσόχου, Δ., προσωπική επικοινωνία με τους συγγραφείς, Ιανουάριος 2017).

45. Bhaskar, *The Possibility of Naturalism*, *op. cit.* Όπως ήδη έχουμε σημειώσει, ο επιστημονικός ρεαλισμός δεν πρέπει να συγχέεται με τον πολιτικό ρεαλισμό. Απεναντίας, σύμφωνα με τον επιστημονικό ή αλλιώς φιλοσοφικό ρεαλισμό, ο πολιτικός ρεαλισμός συνιστά μια μορφή εμπειρικού αντι-ρεαλισμού, αφού περιορίζει την πραγματικότητα σε αυτό που μπορεί να παρατηρηθεί (και η ύπαρξή του να θεμελιωθεί) εμπειρικά. Για μια συστηματική παρουσίαση και απόπειρα εφαρμογής του επιστημονικού ρεαλισμού στις Διεθνείς Σχέσεις, βλ. Wight, C., *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Για μια ανάλυση των επιμέρους διαφορών του επιστημονικού ρεαλισμού και την επιρροή τους στις Διεθνείς Σχέσεις με τρόπο που αποφεύγει τη συνήθη τάση για ατελώνιστη εισαγωγή όρων και νοημάτων

Έτσι ο Wendt συμπεραίνει ότι «οι κοινωνικές δομές είναι πραγματικές και αντικειμενικές».⁴⁶ Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Emanuel Adler, ένας άλλος υπερασπιστής της μέσης οδού, ισχυρίζεται ότι ο (συμβατικός) κονστρουκτιβισμός διερευνά τα «αντικειμενικά γεγονότα της διεθνούς πολιτικής, τα οποία είναι γεγονότα λόγω ανθρώπινης συμφωνίας».⁴⁷ Στο επιστημολογικό επίπεδο, η προσπάθεια του Wendt να επιδείξει «προσήλωση στην επιστήμη»⁴⁸ τον οδηγεί να συνταχθεί με τους θετικιστές.⁴⁹

Η απόπειρα του Wendt να εισαγάγει έναν συμβατικό κονστρουκτιβισμό που οντολογικά υιοθετεί τον επιστημονικό ρεαλισμό και επιστημολογικά τον θετικισμό δέχτηκε έντονη κριτική. Για τον φιλοσοφικά ρεαλιστή Wight, οι δύο αυτές επιλογές είναι ασύμβατες μεταξύ τους,⁵⁰ ενώ για τον φιλοσοφικά ιδεαλιστή Kratochwil, η συνύπαρξη των δύο θέσεων είναι καταδικασμένη σε έναν αποτυχημένο γάμο.⁵¹ Ο δε Onuf καταγράφει την απόσταση και ένταση ανάμεσα σε συμβατικό και ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό αναφερόμενος σε «αυτο-αποκαλούμενους κονστρουκτιβιστές» των οποίων η ανάλυση είναι «θετικιστική και εννοιολογικά αναιμική», εξυπηρετώντας «μια αξιοληπτική τάση να μιλούν περί πολιτισμού με τους πλέον αόριστους όρους».⁵²

από τη φιλοσοφία της επιστήμης, με αποτέλεσμα τη στρέβλωση των πρωτογενών νοημάτων και συγγραφέων, βλ. Evangelopoulos, G., *Scientific Realism in the Philosophy of Science and International Relations*. PhD thesis: The London School of Economics and Political Science, 2013. <http://etheses.lse.ac.uk/691/>.

46. Wendt, A., "Constructing International Politics", *International Security*, Vol. 20, No. 1 (1995), σελ. 74.

47. Adler, E., "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, Vol. 3, No. 3 (1997), σελ. 348.

48. Wendt, *Social Theory of International Politics*, *op. cit.*, σελ. 47.

49. *Ibid.*, σελ. 90.

50. Wight, C., "Philosophy of Social Science and International Relations", in W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (eds), *Handbook of International Relations*. London: SAGE, 2002, σελ. 36.

51. Kratochwil, F., "Constructing a New Orthodoxy? Wendt's 'Social Theory of International Politics' and the Constructivist Challenge", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 1 (2000), σελ. 73-101.

52. Onuf, N. G., "Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations", in D. Puchala (ed.), *Visions of International Relations*:

Το κοινό, όμως, στο οποίο απευθύνεται και προσπαθεί να πείσει ο Wendt είναι αυτό των κατεστημένων θεωριών. Υπό αυτή την έννοια, η επιλογή του να αμβλύνει την παράσταση απειλής που σηματοδοτεί η δική του εκδοχή του κονστρουκτιβισμού αποδείχτηκε μια ιδιαίτερα επιτυχημένη στρατηγική κίνηση στη διανοητική σκακιέρα. Αρκεί κανείς να παραθέσει δύο χαρακτηριστικές αντιδράσεις σημαινόντων εκπροσώπων των κατεστημένων θεωριών.⁵³ Ο Stephen Krasner αναφέρει ότι «η συζήτηση του επιστημονικού ρεαλισμού που προσφέρει ο Wendt θα έπρεπε να είναι υποχρεωτικό ανάγνωσμα για κάθε φοιτητή και μελετητή των Διεθνών Σχέσεων και της Πολιτικής Επιστήμης».⁵⁴ Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Robert Keohane εκτιμά ότι «ο Wendt καταδεικνύει πειστικά ότι δεν χρειάζεται να καταπιεί κανείς το μολυσμένο νερό του μεταμοντερνισμού προκειμένου να απολαύσει το μεθυστικό οντολογικό κρασί του κονστρουκτιβισμού».⁵⁵

1.2. Μετα-θεωρητικές υποθέσεις

Στο επίπεδο της κοινωνικής θεωρίας, δύο είναι τα πλέον κομβικά ζητήματα: η σχέση ιδεαλισμού και υλισμού και η σχέση ανάμεσα σε δομή και δρώντες. Και στα δύο ζητήματα οι βασικές θέσεις περιστρέφονται είτε γύρω από μια δυαδικότητα, που δίνει προτεραιότητα σε ένα από τα δύο μέρη του εκάστοτε δίπολου, είτε γύρω από έναν δυϊσμό, που δεν δίνει προτεραιότητα σε κανένα από τα δύο, αλλά επικεντρώνεται στη διαλεκτική τους σχέση.

Όπως έχει γίνει ήδη εμφανές, ο κονστρουκτιβισμός τίθεται ενάντια

Assessing an Academic Field. Columbia: University of South Carolina Press, 2002, σελ. 128.

53. Ή απλώς να επιστρέψει στο γράφημα 6, που είδαμε στην αρχή του κεφαλαίου, όπου φαίνεται ότι ο Wendt θεωρείται ο στοχαστής του οποίου το έργο άσκησε τη μεγαλύτερη επιρροή στο πεδίο τα τελευταία είκοσι χρόνια.

54. Krasner, S. D., "Wars, Hotel Fires, and Plane Crashes", *Review of International Studies*, Vol. 26, No. 1 (2000), σελ. 131.

55. Keohane, R., "Ideas Part-Way Down", *Review of International Studies*, Vol. 26, No. 1 (2000), σελ. 129.

στον υλισμό των κατεστημένων θεωριών. Πρόκειται για έναν υλισμό που όχι μόνο δίνει προτεραιότητα στις υλικές μεταβλητές, αλλά θεωρεί παράλληλα τις ιδέες επιφανόμενο του υλικού κόσμου χωρίς καμία αιτιακή ισχύ. Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητες δύο επισημάνσεις. Πρώτον, όπως εξηγεί ο Legro, για τους κοστροκτιβιστές:

«οι ιδέες δεν είναι τόσο εγκεφαλικές, όσο συμβολικές και οργανωσιακές· είναι ενσωματωμένες όχι μόνο στους εγκεφάλους του καθενός μας, αλλά επίσης στις συλλογικές μνήμες, στις κυβερνητικές διαδικασίες, στα εκπαιδευτικά συστήματα και στην πολιτική ρητορική».⁵⁶

Δεύτερον, όπως ορθά επισημαίνει ο Wendt:

«Η αντιπαράθεση ανάμεσα σε υλιστές και ιδεαλιστές δεν έχει να κάνει με τη σχετική συνεισφορά των ιδεών έναντι της ισχύος και των συμφερόντων στην κοινωνική ζωή. Η αντιπαράθεση έχει να κάνει με τη σχετική συνεισφορά των υλικών παραγόντων στην εξήγηση της ισχύος και των συμφερόντων. Οι υλιστές δεν μπορούν να διεκδικούν την ισχύ και τα συμφέροντα ως “δικές” τους μεταβλητές».⁵⁷

Οπότε τα συμφέροντα είναι κοινωνικά κατασκευασμένα και όπως περαιτέρω διευκρινίζει η Finnemore:

«Οι γνωσιακές δομές και διυποκειμενικές αντιλήψεις μπορεί να διαμορφώσουν και να κινητροδοτήσουν τους δρώντες. Κοινωνικά κατασκευασμένοι κανόνες, αρχές, συμπεριφορικά μοτίβα και αξιακά πιστεύω μπορούν να προσφέρουν σε κράτη, άτομα και άλλους δρώντες συγκεκριμένες αντιλήψεις για το τι είναι σημαντικό και χρήσιμο, όπως και για το τι συνιστά αποτελεσματικό ή/και νομιμοποιημένο

56. Legro, J., *Rethinking the World: Great Power Strategies and International Order*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2007, σελ. 6. Σε αυτό αναφέρεται η κεντρική για τον κοστροκτιβισμό έννοια της διυποκειμενικότητας, σε οποιοδήποτε, δηλαδή, παράγοντα γύρω από τον οποίο έχει διαμορφωθεί μια κοινά αποδεκτή αντίληψη.

57. Wendt, *Social Theory of International Politics*, *op. cit.*, σελ. 94.

τρόπο απόκτησης αυτών των σημαντικών και χρήσιμων [στόχων/συμφερόντων]». ⁵⁸

Παρότι όλοι οι κονστρουκτιβιστές συμφωνούν στην ανάγκη συνυπολογισμού ιδεατικών μεταβλητών, υπάρχουν διαφοροποιήσεις στον τρόπο με τον οποίο εννοιολογούν τη σχέση υλισμού-ιδεαλισμού. ⁵⁹ Ο ριζοσπαστικός κονστρουκτιβισμός τίθεται υπέρ ενός αμιγούς ιδεαλισμού που ουσιαστικά στερεί τους υλικούς παράγοντες από αυτόνομο οντολογικό status και αιτιακή ισχύ. Από την άλλη, ο συμβατικός κονστρουκτιβισμός –σε μια ακόμη έκφραση της μόνιμης προσήλωσής του στην αναζήτηση μιας μέσης οδού– προσπαθεί να υποστηρίξει έναν «περιορισμένο υλισμό» (rump materialism), σύμφωνα με τον οποίο η κατανομή των δυνατοτήτων (λ.χ. περιορισμοί λόγω γεωγραφίας και διαθέσιμων πλουτοπαραγωγικών πόρων) και η δομή των δυνατοτήτων (λ.χ. τεχνολογία) θα πρέπει να συμπεριληφθούν στους υλικούς παράγοντες. ⁶⁰ Ο Wendt εισάγει την έννοια του «περιορισμένου υλισμού» προκειμένου να υπενθυμίσει ότι «ο κονστρουκτιβισμός δεν μπορεί να θεωρεί ότι η φύση δεν έχει καμιά σημασία». ⁶¹ Όπως παρατηρεί, παρότι οι ιδέες και ο πολιτισμός δίνουν ώθηση και κατεύθυνση στη συνεχή ανθρώπινη προσπάθεια να υπερβεί τους υλικούς περιορισμούς, «είτε μας αρέσει είτε όχι, η κατανομή και δομή των υλικών δυνατοτήτων συν-καθορίζει κάθε στιγμή τις δυνατότητες της δράσης μας». ⁶² Προκειμένου, λοιπόν, να αποδώσει στον υλισμό μια έστω περιορισμένη αιτιακή ισχύ, καταλήγει ότι «οι υλικές δυνάμεις δεν αποτελούνται απλώς

58. Finnemore, M., *National Interests in International Society*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1996 σελ. 15.

59. Για μια χρήσιμη και περιεκτική επισκόπηση της σχέσης υλισμού-ιδεαλισμού, βλ. Hay, C., *Political Analysis: A Critical Introduction*. Basingstoke: Palgrave, 2002, κεφ. 6, ενώ για μια χαρτογράφηση και κριτική των διαφόρων ιδεατικών προσεγγίσεων, βλ. Gofas, A. & Hay, C., "Varieties of Ideational Explanations", in A. Gofas & C. Hay (eds), *The Role of Ideas in Political Analysis*. Oxford & New York: Routledge, 2010, σελ. 13-55.

60. Wendt, *Social Theory of International Politics*, *op. cit.*, σελ. 109-113.

61. *Ibid.*, σελ. 111.

62. *Ibid.*, σελ. 113.

από το κοινωνικό τους νόημα, και τα κοινωνικά νοήματα δεν χαιρούν ανοσίας έναντι των υλικών δυνάμεων». ⁶³

Στο ζήτημα της σχέσης δομής-δρώντων, όλοι οι κονστρουκτιβιστές τίθενται υπέρ μιας διαλεκτικής σχέσης που αποδίδει αιτιακή ισχύ και δυνατότητα συν-διαμόρφωσης της πραγματικότητας και στους δύο. ⁶⁴ Για αυτό, τόσο ο Onuf όσο και ο Wendt υιοθετούν τη θεωρία δομοποίησης του Antony Giddens, σύμφωνα με την οποία δομή και δρώντες αποτελούν διαφορετικές όψεις του ίδιου νομίσματος. ⁶⁵ Ωστόσο, ο ριζοσπαστικός κονστρουκτιβισμός θεωρεί ότι η διαλεκτικότητα στη σχέση δομής-δρώντων είναι οντολογικής φύσεως και γι' αυτό βρίσκονται σε σχέση μόνιμης αλληλοτροφοδότησης. Για τον συμβατικό κονστρουκτιβισμό, η διαλεκτικότητα αποτελεί περισσότερο αναλυτική παρά οντολογική αφετηρία, υπόθεση η οποία καθιστά την ανά περίπτωση σχετική εξηγητική ισχύ της δομής έναντι των δρώντων ζήτημα εμπειρικής διερεύνησης. Όπως χαρακτηριστικά ισχυρίζονται οι Wendt και Shapiro, οι διαφορές ανάμεσα στα διαλεκτικά μοντέλα εννοιολόγησης της σχέσης δομής-δρώντων, από τη μία μεριά, και τα ανταγωνιστικά μοντέλα του δομισμού ή του μοναδο-κεντρισμού, από την άλλη, «είναι διαφορές σχετικά με το πού εδράζονται οι σημαντικότεροι αιτιακοί μηχανισμοί. Ως τέτοιες, μπορούν να διευθετηθούν μόνο μέσω της αντιπαράθεσης των εμπειρικών τους ισχυρισμών...». ⁶⁶ Με άλλα λόγια, στα πλαίσια μιας οντολογικής διαλεκτικότητας, η προοπτική των σινο-αμερικανικών σχέσεων θα συν-καθοριστεί από δομικούς και μοναδο-κεντρικούς παράγοντες. Στα πλαίσια μιας αναλυτικής διαλεκτικότητας, η σχετική ερμηνευτική ισχύς δομικών και μοναδο-κεντρικών

63. Ibid., σελ. 111-2.

64. Για μια χρήσιμη και περιεκτική επισκόπηση της συζήτησης τόσο στις Διεθνείς Σχέσεις όσο και στην Πολιτική Επιστήμη και την Κοινωνική Θεωρία, βλ. Hay, C., *Political Analysis, op.cit.*, κεφ. 3.

65. Giddens, A., *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984.

66. Wendt, A. & Shapiro, I., "The Misunderstood Promise of Realist Social Theory", in K. R. Monroe (ed.), *Contemporary Empirical Political Theory*. Berkeley, CA: University of California, 1997, σελ. 181.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Ριζοσπαστικός έναντι συμβατικού κονστρουκτιβισμού

	Ριζοσπαστικός κονστρουκτιβισμός	Συμβατικός κονστρουκτιβισμός
Οντολογία	Αντι-φυσιοκρατία	«Σταθμισμένη» φυσιοκρατία
Επιστημολογία	Αντι-θετικισμός	Μετα-θετικισμός
Σχέση υλικού- ιδεατικού	Ιδεαλισμός	«Περιορισμένος» υλισμός
Σχέση δομής-δρώντων	Οντολογική διαλεκτικότητα	Αναλυτική διαλεκτικότητα

παραγόντων μπορεί να εντοπιστεί περιπτωσιολογικά και εμπειρικά. Μπορεί λ.χ. στο στρατιωτικό πεδίο να αποδειχθούν πιο σημαντικοί οι δομικοί παράγοντες (όπως γεωστρατηγικοί συσχετισμοί) και σε ένα άλλο πεδίο, λ.χ. αυτό της οικονομίας, να αποδειχθούν πιο σημαντικοί οι μοναδο-κεντρικοί παράγοντες (όπως τα συμφέροντα συγκεκριμένων επιχειρηματικών δρώντων).

Συνοψίζοντας την προηγούμενη συζήτηση, ο πίνακας 3 παρουσιάζει σχηματικά μερικές βασικές υποθέσεις του κονστρουκτιβισμού σε επίπεδο οντολογίας και κοινωνικής θεωρίας, όπως και τη βασική διχοτόμο που προκύπτει από τις διαφοροποιημένες τοποθετήσεις ανάμεσα σε ριζοσπαστικό και συμβατικό κονστρουκτιβισμό.

1.3. Από τη μετα-θεωρητική στην εμπειρική ανάλυση

Η πρώτη γενιά των κονστρουκτιβιστών εστίασε σχεδόν αποκλειστικά σε θέματα οντολογίας και μετα-θεωρίας. Σημαντικότεροι εκφραστές ήταν οι Onuf, Kratochwil και Wendt,⁶⁷ όπως και ο John Gerard Ruggie, ο οποίος

67. Για μια συστηματική εξέταση, αντιπαραβολή αλλά και μετα-δομική κριτική